
«QUE JA·S PARLA DIFFERENT QUE·S PARLAVA DEU ANYS HA ESTA PART» EL CATALÀ MODERN: LA BAULA IMPRESCINDIBLE*

«QUE JA·S PARLA DIFFERENT QUE·S PARLAVA DEU ANYS HA ESTA PART» MODERN CATALAN: THE INDISPENSABLE LINK IN THE CHAIN OF LINGUISTIC HISTORY OF CATALAN

MAR MASSANELL I MESSALLES
Universitat Autònoma de Barcelona
mar.massanell@uab.cat

Resum: En el present article fem un repàs de les causes que han provocat que els textos catalans dels segles XVII i XVIII i del primer terç del XIX hagin estat tradicionalment objecte de poca estima, raó per la qual l'estudi lingüístic del català modern ha rebut menys atenció que el d'altres períodes. Malgrat aquesta situació, assenyallem algunes innovacions de la llengua d'aquest període que converteixen el seu estudi en molt atractiu i, alhora, molt necessari per a tenir un coneixement complet de les fases evolutives del català des dels orígens fins als nostres dies i, especialment, per a comprendre les innovacions que van convertir la llengua medieval en una llengua moderna força propera a la que emprem avui. Finalment, ens referim als avantatges que la lingüística de corpus, combinada amb el mètode filològic, reporta a l'investigador a l'hora de dedicar-se a l'estudi diacrònic de la llengua, aprofitant l'avinencesa de la propera culminació del projecte d'elaboració del *Corpus Informatitzat del Català Modern*, que permetrà introduir la lingüística de corpus en l'estudi de la llengua catalana de l'època moderna.

Paraules clau: català modern, català contemporani, diversitat dialectal, codificació, lingüística de corpus.

Abstract: In this paper we review the causes that have led to the long-established underestimation of Catalan texts from the seventeenth and eighteenth centuries and the first third of the nineteenth, which is why the linguistic study of Modern Catalan has received less attention than the study of Catalan language from other periods. Despite this situation, we point out some linguistic innovations of Modern Catalan that make its study very attractive and, at the same time, very

(*) Aquest article ha estat possible gràcies al Grup de Recerca en Història de la Llengua Catalana de l'Època Contemporània (2017 SGR 1696), finançat per l'AGAUR.

necessary to achieve a complete knowledge of the evolutionary phases of Catalan from its origin to our days and, especially, to understand the linguistic changes that turned Old Catalan into a modern language very close to the one used today. Finally, because of the next culmination of the Computerized Corpus of Modern Catalan, that will allow researchers to introduce corpus linguistics into the study of Catalan from 1601 to 1833, we refer to the advantages that corpus linguistics, combined with the philological method, brings to diachronic linguistics.

Key words: Modern Catalan, Contemporary Catalan, dialectal diversity, linguistic codification, corpus linguistics.

Res no és mesquí,
perquè els dies no passen;
i no arriba la mort ni si l'heu demanada.
I si l'heu demanada us dissimula un clot
perquè per tornar a néixer necessiteu morir.
I no som mai un plor
sinó un somriure fi
que es dispersa com grills de taronja.

Joan SALVAT-PAPASSEIT,
L'irradiador del port i les gavines (Poemes d'avantguarda) (1921),
dins *Poesies*, Barcelona, Ariel, 1962, p. 143.

1. INTRODUCCIÓ

La constitució del *Corpus Informatitzat del Català Antic (CICA)* (<<http://www.cica.cat/>>), dirigit per Joan Torruella (ICREA-UAB), Manuel Pérez Saldanya (UV-IEC) i Josep Martines (UA-IEC), i l'obertura d'aquest recurs per a tots els investigadors a través d'Internet, van suposar una fita per a la lingüística històrica. L'impuls que aquesta nova eina ha representat per als estudis sobre el català antic es pot constatar fàcilment fent una ullada a les bibliografies de les publicacions més recents sobre aquesta matèria, en les quals el *CICA* ha esdevingut una referència recurrent, i quedarà clarament palesa quan vegi la llum —ben aviat— la *Gramàtica del Català Antic (GCA)*, dirigida per Josep Martines i Manuel Pérez Saldanya, en la qual han col·laborat una vuitantena d'autors d'universitats catalanes i estrangeres.

Atès aquest precedent d'èxit, és un motiu de joia saber que ja no falta gaire per a la culminació del projecte «Constitució d'un corpus textual per a una gramàtica del català modern» (<<https://www.iec.cat/recerca/projectes-seccio.asp>>), dirigit per Josep Martines en el si de l'Institut d'Estudis Catalans, amb la col·laboració de l'Institut Superior d'Investigació Cooperativa (ISIC-IVITRA) de la Universitat d'Alacant. Aquest corpus cobrirà el lapse cronològic que va de 1601 a 1833, que és el que quedava desatès entre el ja esmentat *Corpus Informatitzat del Català Antic*, que abraça des dels orígens de la llengua fins a la fi del segle XVI, i un altre dels programes de recerca de l'IEC, el *Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana* (<<http://ctlc.iec.cat/>>), dirigit per Joaquim Rafel, que aplega textos des de 1833, data simbòlica d'origen de la Renaixença, fins a 1988, moment en què es va tancar aquest corpus del català contemporani. Igualment, l'obra que s'ha de derivar del projecte esmentat, la *Gramàtica del Català Modern*, està cridada a cobrir, d'aquí a pocs anys, el buit entre la ja citada *Gramàtica del Català Antic* i la *Gramàtica del Català Contemporani*, dirigida per Joan Solà, Maria-Rosa Lloret, Joan Mascaró i Manuel Pérez Saldanya, que va aparèixer el 2002 i de la qual el 2008 es va publicar l'edició definitiva.

Ser a les envistes de l'aparició d'una potent eina informatitzada per a l'estudi del català de l'època moderna, en la qual s'han esmerçat esforços humans i recursos econòmics, ens convida a mirar endarrere i a preguntar-nos per la poca consideració que han rebut tradicionalment els textos d'aquest període i, de retruc, les edicions i les anàlisis que n'han fet els investigadors que s'hi han dedicat. La reflexió principal, tanmateix, cal encarar-la al futur immediat i a les possibilitats que aquesta eina obre a l'hora d'enfrontar-se a l'estudi del català modern d'una manera més efectiva. Òbviament, la necessitat de pensar-hi neix de la profunda convicció que el coneixement de les característiques que revestia la llengua durant els segles XVII i XVIII és imprescindible per a comprendre quines vies evolutives va seguir i com la van dur a desfer-se de l'armadura medieval per a adquirir una aparença molt més propera a la dels nostres dies.

2. DE LES RAONS DEL DESCRÈDIT DEL CATALÀ MODERN

La citació que encapçala el títol d'aquest article prové de l'obra *Summari, index o epitome dels admirables y nobilíssims títols de honor de Cathalunya, Roselló y Cerdanya, y de les gràcies, privilegis, prerrogatives, preheminències, llibertats e immunitats gosan segons les pròpies y naturals lleys*, del jurista i historiador de Perpinyà Andreu Bosch, impresa en aquesta vila el 1628, a l'estampa de Pere

Lacavalleria,¹ tres dècades abans que la Corona espanyola cedís a la francesa, pel Tractat dels Pirineus, signat el 9 de novembre de 1659, les comarques del Rosselló, el Vallespir, el Conflent, el Capcir i trenta-tres pobles de la Cerdanya (Serra 2008; Comas 2011), cosa que en va canviar dràsticament la història lingüística. La citació àmplia de les paraules d'aquest «defensor de la llengua catalana al Rosselló» (Camps 1999) és la que reproduïm tot seguit (Bosch 1628: 21):²

Dels capítols precedents resta bastantment justificat que la llengua que-s parla en los Comtats de Barcelona, Rosselló, y Cerdanya anomenada comunament ab títol de Cathalana, may és estada de les 72. que-s formaren a la Torre de Babylònia, sinó que constitueix una nova, y particular forma composada de totes les differentes, y ha agudes per discurs de temps, ab relíquies, y memòries de molts noms de quiscuna, anant-se sempre de poch en poch variant, y cada dia més com amostra la experiència, y se veu en les escriptures, y llibres en dita llengua que ja-s parla different que-s parlava deu anys ha esta part, y se encamina a formar-se'n altra, de manera que de assí ha poch se tindrà per tant ridiculosa la que-s parla a vuy, com nosaltres de la més antiga que tenim dels vells, la mateixa plaga tenen les demés llengües de Espanya, si bé different que aquells procuran apulir-la, y amar-la, nosaltres impropriad-la, y avorir-la.

La tria d'aquesta citació obeeix a dues raons. D'una banda, al fet que hi apareix la idea, expressada amb exageració, d'acord amb l'estil sovint hiperbòlic i ampul·lós de Bosch, que el català, en el moment en què aquest autor escriu, està sotmès a un procés de transformació alhora ràpid i profund, cosa que converteix en molt atractiu —i necessari— el seu estudi. De l'altra, perquè hi aflora una percepció negativa d'aquests canvis que viu l'idioma, que considera que l'*improprien*, és a dir, que el desvirtuen i li fan perdre autenticitat, genuïnitat, i aquesta percepció serà el gran llast que frenarà l'estudi del català modern. La imatge de llengua sotmesa a un procés creixent de degeneració arrelarà progressivament en l'esperit dels erudits de l'època moderna i arribarà, profundament incardinada en llur ideologia lingüística, fins als impulsors de la Renaixença i als artífexs de la codificació del català contemporani, que la magnificaran sobre manera. I, de fet, no sembla pas que la societat actual se n'hagi desempallegat completament.

1. «Però mentre Roure és l'impressor a Perpinyà, es dona un fet singular: un altre impressor, en aquest cas el barceloní Pere Lacavalleria, es trasllada puntualment i expressament a Perpinyà el 1628 per imprimir el *Summari, índex o epitome dels admirables y nobilíssims títols de honor de Catalunya, Rosselló y Cerdanya* d'Andreu Bosch, perquè sembla que l'autor volgué supervisar personalment l'edició del llibre» (Comas 2007: 79).

2. Fonamentalment, respectem les grafies i la puntuació del text imprès, en el qual introduïm només les següents adaptacions que en faciliten la lectura sense trair-ne la llengua: incorporem accents i dièresis d'acord amb la normativa actual (*capítols* → *capítols*, *llengues* → *llengües*); assenyallem amb un punt volat les elisions que avui no tenen representació gràfica (*ques* → *que·s*); ens servim del guionet i de l'apòstrof en les adjuncions al verb dels pronoms enclítics (*formarsen* → *formar-se'n*); restituïm les nasals representades per diacrítics (*llègua* → *llengua*) i regularitzem la distribució de les grafies *u* i *v* (*vna noua* → *una nova*).

És ben sabut que l'edat moderna va ser, a les terres de parla catalana, una època convulsa des del punt de vista polític i social, amb crisis econòmiques i demogràfiques, guerres perdudes i repressions de tota mena, inclosa la persecució lingüística (Ferrando & Nicolàs 2011: 225-264 i 265-302). És el període de l'expulsió dels moriscos (1609), el Corpus de Sang (1640), la Guerra dels Segadors (1640-1659), el Tractat dels Pirineus (1659), la Segona Germania (1693), la Guerra de Successió (1701-1715), els Decrets de Nova Planta (1707-1716), la Guerra Gran (1793-1795) i la Guerra del Francès (1808-1814). Una part del descredit que ha patit el català de l'època moderna es deu al fet que s'ha impregnat del sentiment de desfeta nascut de les circumstàncies adverses que va patir la societat dels Països Catalans durant aquest període, de la mateixa manera que l'aura que irradiava la llengua catalana medieval és, en part, un reflex de la idea de plenitud nacional a què es veu associada.

Encara resulta més decisiu, però, el fet que, des del punt de vista de la literatura catalana, l'edat moderna va ser també un període de recessió, de disminució tant de la quantitat com de la qualitat de la producció literària. Un període percebut com a decadent pels mateixos que el van viure i, sobretot, pels que els van succeir. Tanmateix, aquesta percepció, sense negar que té un fons de veritat, es veu incrementada pels dos punts de comparació que es prenen com a mesura: d'una banda, la literatura catalana esplendorosa del segle xv (¿és que era possible no tenir sensació de davallada després d'autors com Jordi de Sant Jordi, Jaume Roig, Ausiàs March, Joanot Martorell i Joan Roís de Corella?) i, de l'altra, la literatura castellana del *Siglo de Oro*, amb figures com Miguel de Cervantes, Luis de Góngora, Félix Lope de Vega, Francisco de Quevedo i Pedro Calderón de la Barca, capaces d'eclipsar no tan sols els autors de la literatura catalana, sinó els de moltes altres literatures europees (Rossich 1997).

Aquest sentiment decadentista va calar fins a tal punt que la historiografia literària de la segona meitat del segle XIX va establir, de la mà de Rubió i Ors, l'antinòmia *Decadència* vs. *Renaixença* (Rossich 1994), en una contraposició en què el segon terme cobra sentit només si existeix el primer, perquè —manllivant els mots al poeta— per tornar a néixer necessitem morir, i d'aquí ve el relleu que es va donar a la sentència de Capmany (1779: 54) segons la qual el català era un idioma «muerto hoy para la República de las letras». ³ A principi del segle XX, després de diverses vacil·lacions sobre els límits que calia atorgar a la *Decadència*, Rubió i Lluch va incloure sota aquesta

3. Aquests mots estan extrets de la introducció amb què Capmany presenta la seva traducció de l'arenga pronunciada pel rei Martí l'Humà, el 26 de gener de 1406, en l'obertura de les Corts Generals tingudes a Perpinyà: «Pero como la lengua Catalana en la que está extendido el original, es ya antiquada en el mayor número de los vocablos, y por otra parte sería inútil copiarla en un idioma antiguo provincial, muerto hoy para la República de las letras, y desconocido del resto de Europa; nos ha parecido más propio trasladar este precioso monumento,

denominació més de tres segles del conreu literari en català (Rossich 1994) i aquesta periodització ha estat llargament vigent, en una manifestació més de l'autoodi amb què la comunitat catalanoparlant es flagel·la sovint (Ninyoles 2017: 59-69). Sortosament, avui aquest concepte historiogràfic ha entrat ell mateix en decadència (Santanach 2011), si més no en l'àmbit universitari, i ha estat desplaçat per les denominacions dels moviments culturals que es van succeir al llarg de l'edat moderna —el Renaixement, el Barroc i la Il·lustració—, cosa que permet que l'anàlisi de les produccions literàries en llengua catalana s'insereixi dins de la tradició cultural europea i es dugui a terme sense partir de l'apriorisme de la falta de valor intrínsec de qualsevol obra produïda durant aquest període (Miralles 2010; Solervicens *et alii* 2016).

Sigui com sigui, la sensació sostinguda de fallida literària necessàriament havia de desembocar en la desconfiança envers la llengua, atès que la literatura es considera la màxima expressió del fet lingüístic. I quin és el blasme generalitzat que ha recaigut damunt la llengua dels textos literaris moderns i, per extensió, damunt tota la llengua de l'època moderna? L'acusació de manca de genuïtat o, dit d'una altra manera, l'acusació de ser una llengua profundament castellanitzada.

Els artífexs de la codificació del català, amb Fabra al capdavant, en el desenvolupament de la seva tasca imprescindible de normativització de la llengua (és a dir, d'elaboració d'unes normes ortogràfiques unificades, en primer lloc, i d'una gramàtica i un diccionari normatius, després), van expressar repetidament que calia bastir un pont entre la llengua nacional que volien construir i la llengua medieval, cosa que establia una solució de continuïtat respecte del català de l'època moderna, bandejada com un període negre de la nostra història lingüística. La llengua medieval adquiria l'aura mítica d'un paradís perdut, reforçada per la visió idíl·lica de l'edat mitjana com el període de plenitud nacional. Ben altrament, la llengua dels segles xvi en endavant era obviada en la tasca de «redreçament» lingüístic nacional, que es concebia com la «depuració» del català de la interferència castellana —la «descastellanització»— per atansar-lo a la llengua que hauria estat sense aquesta influència exògena. Reproduïm els fragments més significatius d'un dels molts textos en què Fabra va fer explícita aquesta missió i la manera de dur-la a terme, corresponent al discurs que el Mestre va llegir als Jocs Florals de Mataró (Fabra 1918), el qual va aparèixer al periòdic *La Veu de Catalunya* el 2 d'agost de 1918:

Els iniciadors de la nostra renaixença literària ja compregueren tot seguit que la llengua escrita havia d'ésser objecte d'un treball de depuració i d'enriquiment. Però és segur que cap

que pocos leen y muchos menos entienden, vertiéndolo en lengua Castellana para universal inteligencia de los lectores» (Capmany 1779: 54-55).

d'ells no tenia una idea exacta de la magnitud de la tasca a realitzar: tot just començada l'obra de redreçament de la llengua, no podien albirar l'estat de degradació a què aquesta era arribada; [...]

Els emprengueren, però, ardidament la tasca de redreçament de la llengua escrita, que és en el fons una tasca de descastellanització: descobrir les paraules, les construccions, les pronúncies castellanes que havien anat substituint-se a les catalanes, i retrobar aquestes amb l'estudi del llenguatge vivent i sobretot del català medieval. [...]

És incontestable que havíem d'anar a un acostament del català modern al català medieval: calia anar reprenent els mots perduts, les construccions oblidades. [...] Però aquest acostament no havem de pretendre que esdevingui una identificació, per altra part impossible. L'ideal que perseguim no és la resurrecció d'una llengua medieval, sinó formar la llengua moderna que fóra sortida de la nostra llengua antiga sense els llargs segles de decadència literària i de supeditació a una llengua forastera. [...]

A tot arreu del món, quan en un domini lingüístic s'ha produït una literatura, veiem formar-s'hi, i regnar per damunt de la llengua parlada multiforme, una llengua literària filla d'un llarg i acurat treball de selecció i de fixació: i això s'esdevingué en les terres de llengua catalana, i els catalans tinguérem la nostra llengua nacional, on traspuaven a penes les diferències dialectals de la llengua parlada. Nosaltres, ara, en lloc de reparar l'obra de rebaixament i disgregació dels segles de decadència, no ens disposem pas a acollir-la i perpetuar-la acceptant indistintament, com a bones, formes i construccions sense cap tradició literària, les més ínfimes, les més grolleres, al costat de les formes i construccions consagrades pels nostres gloriosos escriptors medievals.

Tanmateix, els estudiosos qüestionen, avui, que la castellanització de la llengua dels segles XVII i XVIII fos tan elevada. Sense negar l'evidència del fet que el castellà va influir damunt del català durant l'edat moderna —molt menys, però, del que hi ha influït i hi influeix durant l'edat contemporània—, coincidim amb Feliu (2008) quan assenyala que el grau de castellanització que s'atribueix a les obres de l'edat moderna «és un problema que ateny la percepció de la realitat més que no pas la realitat mateixa». Així, per al lector actual, acostumat a la codificació ortogràfica establerta a principi del segle XX (IEC 1913, 1917), és difícil fer abstracció de les grafies de factura castellana, tot i que resulta evident que *flecha* no és menys català que *fletxa*, ni *señal* que *senyal*, ni *y* que *i*. D'altra banda, la impressió que el català d'aquesta època té un regust castellà també es relaciona amb el fet que el lector actual habitualment està més familiaritzat amb la llengua castellana que amb les varietats diacròniques i diatòpiques de la llengua pròpia. ¿Pot sorprendre ningú que es percebi com a acastellanat un text en què es representa amb la grafia *a* la vocal àtona final dels plurals femenins (*rosas*) i de les formes verbals de segona persona del singular i tercera del plural del present d'indicatiu de la primera conjugació (*cantas*, *cantan*)? I tanmateix aquesta escriptura es deu a una tradició gràfica que es va generar en el català central de l'edat moderna i que respon, d'una banda, a la confluència de *a* i *e* àtones en vocal neutra, iniciada ja en el segle XIII (Veny 1998: 30) i, de l'altra, al prestigi del llatí —ben present llavors encara com a llengua de cultura—, atès que els ètims corresponents s'escriuien també amb *A* (*ROSAS*, *CANTAS*, *CANTANT*). Són, doncs, una mostra de fragmentació

dialectal —o, per a ser més precisos, una mostra del reflex en la llengua escrita d'una fragmentació dialectal preexistent—, però en cap cas no responen a un fenomen de castellanització.

Més enllà de la grafia, la percepció del grau d'interferència que contenen els textos moderns es pot veure incrementada per la presència de formes gramaticals catalanes clàssiques i genuïnes que, avui, o bé són desusades pràcticament a tot el domini lingüístic, com la forma femenina etimològica del possessiu de primera persona del singular, *mia* (procedent del llatí *MĒA*, per tancament regular de la *E* en hiat),⁴ o bé han deixat d'utilitzar-se en àrees molt àmplies del territori catalanòfon, com puguin ser els pronoms plens *me* (< ME), *te* (< TE) i *se* (< SE) o les terminacions de present de subjuntiu amb *e*, *que canten* (< CANTENT), i amb *a*, *que diga* (< DICAT). Passa semblantment amb elements lèxics ben genuïns que s'han perdut en els dialectes més innovadors, amb el català central al capdavant, i que són percebuts com a castellanismes pels lectors d'aquest dialecte, com pugui ser *arena* (< ARĒNA) enfront del geosinònim *sorra* (< SABŪRRA 'llast', amb desplaçament semàntic) o *llavar* (< LAVARE) davant del geosinònim *rentar* (< RECĒNTĀRE 'refrescar', de nou amb desplaçament del significat, primer cap a 'esbandir' i després cap a 'rentar').⁵ Per a més exemples i per a una exposició detallada d'aquesta línia argumental, remetem a Feliu (2006, 2008).

A més dels efectes que aquesta aparença de castellanització pot produir en les percepcions de qui llegeix des d'una òptica actual, hi ha un altre factor que cal tenir en compte en el cas de la llengua de les obres literàries, i és que la incorporació de mots procedents de la prestigiosa llengua castellana —especialment en el moment d'auge de la literatura produïda en aquest idioma— pot ser un aspecte més de l'elaboració del text, fruit, doncs, d'una voluntat estilística i no d'una incompetència lingüística. Ginebra (2006: 116) ho sintetitza clarament a propòsit del lèxic d'Àngel Guimerà, la

4. Només una mostra de com varien les percepcions lingüístiques: la forma etimològica *mia*, que avui és percebuda —com molts altres elements genuïns— com si fos un castellanisme (ho constatem, curs rere curs, en els estudiants que s'inicien en l'assignatura Gramàtica històrica catalana), era l'única forma prestigiosa en el passat, mentre que els possessius femenins analògics, del tipus *meua* i, més endavant, *meva*, eren formes sentides com a vulgars i van trigar segles a fer-se un lloc en la llengua escrita culta, tot i que responen a una innovació prou antiga, ja condemnada a les *Regles de esquivar vocables o mots grossers o pagesívols*, de la fi del segle xv: «[r. 206] *meua* per dir *mia*» (Badia i Margarit 1999: 329).

5. Etimologies i significats extrets del *DCVB* (*s.v.*) i del *DECat* (*s.v.*). Ens permetem d'incloure una citació de Coromines a propòsit del terme *arena*, que considerem ben significativa de la situació que exposem: «Avui en el dialecte central l'ús popular del mot ha reculat en tal grau, que la gent senzilla solament coneix *sorra* com a català, de manera que *arena* només hi sobreviu en la toponímia (Santuari i Riera de les *Arenes* a un i altre costat de St. Llorenç del Munt, *Pla d'Arenes* a les Guillerries, etc.), fins al punt que més d'un creu allí que *arena* és acastellanat (recordo que jo mateix ho imaginava, cap a 1915)» (*DECat*, I, 370b, 22-29).

qualitat lingüística del qual —no pas la literària— havia estat també posada en dubte, tot i que es tracta d'un autor de l'anomenada *Renaixença*: «Un escriptor pot recórrer, per obtenir un efecte cultista o —senzillament— perquè se situa en una determinada escola o tradició literària, a paraules antigues —a l'arcaisme—, a paraules foranes —al manlleu (en el cas català, com se sap, molts dels castellanismes introduïts en la llengua literària des del segle XVII tenen aquest caràcter de cultisme estilístic)— o fins i tot a paraules de l'idioma no connotades com a col·loquialismes —a dialectalismes d'altres àrees».

D'altra banda, cal no oblidar que la llengua de l'edat moderna no és només la llengua de les obres literàries de l'edat moderna. Si girem els ulls de la producció literària cap als textos sense pretensions estètiques, com ara els documents notariais dels segles XVII i XVIII, trobem que estan escrits en un català ric i genuí, com destaca ja Solé (1982) en un estudi en què analitza les causes del manteniment, durant centúries, d'un model de llengua notarial essencialment català i fa èmfasi en la necessitat peremptòria d'estudiar-lo. Com afirma Moran (1987: 295), «hi havia també un registre escrit del català, sense pretensions literàries, que era hereu directe de la llengua de la cancelleria i que mantenia una notable puresa i una uniformitat morfosintàctica i de vocabulari. Els millors conreadors d'aquest registre lingüístic eren els escrivans i notaris, però també el trobem en les obres didàctiques».

Sembla, doncs, que la castellanització, pedra de toc del refús del català modern, allà on es manifesta menys és en els textos il·literaris, que justament són els que haurien d'atreure en major mesura l'interès dels filòlegs que es dediquen a l'estudi de la llengua del passat, pel fet que «són sobretot els documents sense pretensions literàries ni cultes els que més fidelment poden reproduir l'ús viu d'un idioma» (Martí i Castell 1990: 70).

3. DE LA TRANSCENDÈNCIA LINGÜÍSTICA DE L'ÈPOCA MODERNA

En l'apartat precedent hem esmentat diverses raons que han fet que els textos catalans moderns no rebessin, ni de lluny, el grau d'atenció de què han estat objecte els textos catalans medievals, i que l'estudi de la llengua de l'època moderna s'hagi endarrerit respecte de l'anàlisi de la llengua del període anterior. En els segles XVII i XVIII, tanmateix, es van succeir una sèrie de transformacions interessantíssimes en les llengües europees —la catalana inclosa—, les quals van perdre característiques medievals i van adquirir trets que les convertien en molt més properes a les llengües europees contemporànies. Per aquest motiu, resulta transcendental estudiar el català modern: d'una banda, per a tenir un coneixement complet de l'evolució de la llengua des dels

orígens fins als nostres dies i, de l'altra, per a assolir la comprensió de les innovacions que van convertir la llengua medieval en la llengua que utilitzem actualment. Aquest segon aspecte és especialment rellevant: durant els segles XVII i XVIII, el català passa per un procés de modernització equiparable al que viuen la resta de llengües romàniques i s'hi inicien molts canvis que sovint es veuran culminats en el període contemporani i que expliquen la fesomia actual de l'idioma. No podem entendre la llengua que tenim avui si no recorrem pas a pas el desenvolupament d'aquestes transformacions que van distanciar el català modern del medieval i que van posar les bases d'algunes de les característiques que defineixen el català actual.

Força d'aquests canvis iniciats en l'edat moderna van tenir el català central com a focus de la innovació. Quan la irradiació de les transformacions lingüístiques, a partir d'aquest epicentre —o d'un altre—, no va abraçar tot el territori catalanòfon, això va provocar el sorgiment de noves isoglosses dialectals que incrementaven la fragmentació del domini lingüístic. Així doncs, l'època moderna és també un període de dialectalització de la llengua, fet que hauria de convertir-ne l'estudi en molt atractiu per als dialectòlegs.

En el tombant de l'edat mitjana a la moderna, la distinció entre el català oriental i el català occidental —d'acord amb la divisió àmpliament acceptada del català en dos blocs dialectals— obeïa fonamentalment a raons fonètiques, les quals coincideixen amb els fets lingüístics observats per Milà i Fontanals (1861: 462) amb relació al vocalisme àton, d'una banda, i per Fabra (1906: 20-21, n. 2) quant al vocalisme tònic, de l'altra, a partir dels quals es va bastir la dicotomia entre *català oriental* i *català occidental*. Com és ben sabut, la primera diferència, i fonamental, va partir de la confusió de *a* i *e* àtones en vocal neutra en el català oriental del Principat, iniciada ja en el segle XIII (Coromines 1971: 295-296) i duta pels repobladors d'aquest origen a les Illes Balears i a l'Alguer. La segona gran diferència es va deure a la transformació en vocal neutra de la *ɛ* tancada tònica llatinovulgar, procedent de *ɛ* llarga i *i* breu del llatí clàssic, acomplerta en el català oriental del Principat almenys des del segle XIII (Gulsoy 1993a: 70-72) i traslladada també pels repobladors d'aquesta procedència a les Illes i a l'Alguer.⁶ Cap a la fi del segle XV, a aquestes dues diferències fonètiques

6. El repartiment entre dues variants, /e/ en occidental i /ə/ en oriental, es va mantenir durant els segles XIII i XIV. Superat aquest període, el català central va introduir una altra innovació: la confluència de /ə/ amb /ɛ/, possiblement per a alliberar l'inventari vocàlic d'un fonema amb un rendiment funcional baix (Veny 1998: 28). La resta de varietats orientals poden haver participat d'aquest segon canvi més tardanament. Així, el pas cap a /ɛ/ s'ha produït, durant el segle XIX, en algunes varietats balears (Moll 1991: 74). A la Catalunya del Nord, el vocalisme tònic ha sofert una reducció considerable, que ha desembocat en la convergència de totes les *e* en una única realització mitjana; tanmateix, tant Alcover (1909: 217) com Fouché (1924: XXII) reportaven la supervivència

se n'hi va afegir una altra del mateix tipus, motivada per una mutació sorgida també del català central: l'expansió a totes les *o* àtones del tancament cap a *u*, que en segles anteriors es produïa només per motius contextuals (Veny 1998: 30-31).

En canvi, altres diferències que avui contribueixen sens dubte a reforçar la divisió del català en oriental i occidental, assenyalades en diversos treballs de Veny (1998: 19-20; 2015), no es poden remetre al període medieval de la llengua, sinó que cal vincular-les amb les transformacions que van afectar el català en l'època moderna, habitualment a partir d'innovacions produïdes en el català central i expandides després dins del bloc oriental —d'una manera total o bé deixant-hi llacunes—, però no difoses cap al català occidental, si no és en àrees de transició. Sobretot es tracta de variables de tipus morfològic, que van incrementar el feix d'isoglosses entre el català occidental i l'oriental tant des d'una perspectiva quantitativa —més isoglosses— com qualitativa —variables de diferents nivells del llenguatge.

Una d'aquestes innovacions morfològiques, de l'àmbit nominal, va ser la creació de les formes reforçades dels pronoms febles *em*, *et*, *es* i *ens*, que avui abracen una bona part del català oriental —no pas tot, però—, mentre que el bloc occidental tendeix a mantenir les formes plenes *me*, *te*, *se* i *mos* (variant de *nos* per analogia de *me*).⁷ Martín i Casanova (2017) emmarquen aquests canvis en l'evolució del conjunt del sistema clític i defensen que aquesta innovació va generar-se a partir de dos focus geogràfics: la ciutat de València, en la qual situen el canvi a mitjan segle XVII, malgrat que al XIX s'hauria retrotret; i la ciutat de Barcelona, per a la qual daten la transformació a final del segle XVIII, i aquí la innovació hauria tingut èxit, sobretot per l'impuls que les variants reforçades van rebre quan van ser considerades formes normatives preferents en el procés de codificació de la llengua, raó per la qual encara avui són variants en expansió. En ambdós casos el motor del canvi hauria estat l'analogia respecte de les formes reforçades de l'article determinat masculí, *el*, *els*, creades ja a mitjan segle XVI tant a Barcelona com a València —i àmpliament difoses avui pel català central i pel valencià—, que haurien condicionat primerament les formes acusatives del pronom

de la neutra tònica en certes localitats nord-catalanes a principi del segle XX. Pel que fa a l'Alguer, el contacte amb el sard explica que la vocal neutra tònica hagi convergit cap a /e/ i també que la neutra àtona hi hagi assolit la realització [a] (Kuen 1934: 110-112). A partir de la bifurcació /e/-/ə/, doncs, s'ha arribat a un resultat quadripartit /e/-/ə/-/ɛ/-/ɐ/, que no qüestiona la divisió oriental/occidental si es reformula en termes binaris: manteniment de *e* tancada llatinovulgar en català occidental, enfront d'evolució —en diferents mesures— en català oriental.

7. Deixem al marge el cas del pronom partitiu, atès que l'alternança *nelen* ja es documenta en català medieval (Fischer 2002: 33-34), possiblement pel fet que l'evolució fonètica de *INDE* pot resultar en *ne* (*INDE* > *ende* > *enne* > *ene* > *ne*) i en *en* (*INDE* > *ende* > *enne* > *ene* > *en*), segons que pateixi afèresi o apòcope. També obviem l'alternança *vos/us*, que és d'un altre tipus i ja es manifesta en el català medieval (Fischer 2002: 31-32).

masculí de tercera persona, *el, els*, amb el qual l'article comparteix ètim (ĪLLU, ĪLLOS) i evolució (*lo, los*), i després les de la resta de pronoms, començant pel reflexiu, *es*, segons les dades documentals que aporten Martín i Casanova (2017).

Una altra innovació, en aquest cas de l'àmbit verbal, va afectar les terminacions del present de subjuntiu, a partir d'un canvi, de progressió lenta, que va començar en català central i que ha desembocat en la consolidació, de manera molt àmplia en el bloc oriental, de formes de present de subjuntiu amb la marca vocàlica *i*, *que canti, que perdi*, mentre que en el bloc occidental o bé es mantenen les terminacions amb *e* a la primera conjugació, *que cante*, i amb *a* a les altres, *que perda*, o bé s'hi han generat altres innovacions, com les terminacions amb *o*, *que canto*, avui en retrocés. Gulsoy (1993b) ja va desentrellar el procés de creació de la marca *i* de present de subjuntiu, a partir de la reducció del segment *ia*, el qual, partint de verbs que el tenien per evolució fonètica regular, com *saber* o *cabere* (*sàpia* < SAPIAT, *càpia* < CAPIAT), es va expandir analògicament a la resta de verbs. Faluba (2017) ressegueix les diverses variants de les terminacions de present de subjuntiu en un conjunt de documents dels segles XVII i XVIII, i conclou que, mentre que les formes orientals actuals, amb *i*, hi són encara molt esporàdiques, sí que «hi ha un progrés documentable i notable de la desinència *-ia*, que es converteix gairebé en hegemònica en la primera conjugació, i que es torna freqüent a la segona i la tercera pura. Contràriament, els incoatiu i els irregulars, tot i admetre esporàdicament *-ia*, en conjunt mostren preferència per la *-a* heretada del llatí». En aquesta ocasió, doncs, estem davant d'un canvi del català central que s'anirà desplegant lentament al llarg de l'edat moderna i que culminarà, amb una nova innovació —la reducció del segment *ia* a *i*—, en el català oriental contemporani. A més, la consolidació de les terminacions de present de subjuntiu amb *i* (*canti, cantis, canti, cantin*) serà motiu d'un canvi ulterior: l'expansió analògica d'aquesta vocal cap a l'imperfet de subjuntiu amb sibilant (*cantessis, cantéssim, cantéssiu, cantessin*), en detriment de les formes clàssiques amb *e* (*cantesses, cantéssem, cantésseu, cantessen*), que han passat a ser residuals en el bloc oriental, mentre que s'han mantingut en el català nord-occidental —el valencià, en canvi, en l'època moderna va decantar-se per les formes d'imperfet de subjuntiu amb ròtica (Segura-Llopes 2015).

Els dos exemples d'innovació que acabem de donar, tant la creació de les formes reforçades dels pronoms febles *em, et, es* i *ens*, com el sorgiment de les terminacions de present de subjuntiu amb el segment *ia*, reduït posteriorment a *i*, serveixen com a mostra dels canvis importants iniciats a l'edat moderna i consolidats en l'època contemporània en una bona part del català oriental —més àmplia en el cas del subjuntiu que en el dels pronoms febles—, i és evident que, per la seva freqüència d'ús, contribueixen notablement a modificar la fesomia de la llengua i a incrementar la falla

entre el català occidental, més conservador, i el català oriental, més innovador, a base d'afegir diferències morfològiques a la distinció de tipus fonètic en què se sustentava inicialment —i encara avui fonamentalment— la macropartió del català.

D'altra banda, la transcendència de les transformacions iniciades durant l'edat moderna s'acreu per la dinàmica evolutiva de la llengua catalana en l'època contemporània i, específicament, en el moment actual. S'ha dit que un bon nombre de les transformacions que afecten la llengua durant els segles XVII, XVIII i XIX sorgeix del català central. Des d'aquest focus originari, amb l'ajuda de la tasca codificadora duta a terme per l'Institut d'Estudis Catalans a principi del segle XX, que va situar com a formes normatives preferents les variants morfològiques centrals, aquestes s'han anat expandint territorialment. En els darrers decennis, un cop deixat endarrere el llarg parèntesi de la Guerra Civil i la dictadura franquista, la represa dels usos formals de la llengua catalana —a l'administració, al sistema educatiu, als mitjans de comunicació— ha propiciat la difusió d'un model de llengua estàndard que, en el cas de Catalunya, reposa en la modalitat central de l'idioma.⁸ Una conseqüència d'aquest fet és la penetració, en el territori del català nord-occidental, de diverses variants morfològiques generades en el català central durant l'època moderna, les quals en aquell període no hi havien tingut entrada.

Pel que fa al feix d'isoglosses que separen el català central del nord-occidental, doncs, que coincideix força —no pas del tot— amb el que separa el bloc oriental del bloc occidental, s'ha entrat novament en una etapa de redefinició de la magnitud de la frontera dialectal. Els segles XVII, XVIII i XIX van suposar un increment de la falla, atès que, partint d'una diferenciació que era d'arrel fonètica, com hem vist, es va passar a una separació de tipus fonètic i morfològic, amb la incorporació d'isoglosses provocades per innovacions lingüístiques del català central desconegudes en el nord-occidental, que afectaven les formes de l'article determinat masculí (*el, els* enfront de *lo, los*), els pronoms febles (*em, et, es, ens* davant de *me, te, se, mos*), els possessius (*meua, teua, seua* com a resultat de la consonantització de la *vau* de *meua, teua, seua*), els plurals dels antics proparoxítons llatins (amb manteniment de la nasal, *hòmens, jóvens*, o sense, *homes, joves*),⁹ les terminacions de present de subjuntiu (*canti, perdi* enfront de *cante,*

8. La creació de les administracions autonòmiques, amb competències en matèria d'educació i de mitjans de comunicació, ha provocat, en els territoris de parla catalana, la divergència en les polítiques lingüístiques i en els models de llengua difosos, que no són plenament coincidents entre Catalunya, el País Valencià i les Illes Balears, per esmentar els tres territoris en què la llengua és cooficial.

9. En el cas del plural dels antics proparoxítons llatins (*hòmens* < *HOMĪNES*), el focus del canvi és també oriental, però no parteix inicialment del català central sinó del rossellonès i, a més, per a aquest dialecte és d'arrel medieval (Castellà 2003). Efectivament, els territoris septentrionals del domini lingüístic coneixen la variant

perda o de *canto*, *perdo*) i les desinències d'imperfet de subjuntiu (*cantessin* davant de *cantessen*). En el tombant del segle xx al xxi, però, aquest increment de la diversificació dialectal a l'interior de Catalunya tendeix a reduir-se per l'impacte de la normalització lingüística i de la difusió d'un estàndard en modalitat central (Sistac 1998), fet que té com a conseqüència l'afebliment de les distincions de base morfològica entre el català central i moltes de les varietats del català nord-occidental.¹⁰ Així, les variables que acabem d'esmentar perden progressivament el valor dialectal distintiu, perquè la variant central —sovint de creació moderna i expansió contemporània— va penetrant en els territoris nord-occidentals i hi va fent recular les variants pròpies, sovint d'arrel medieval, cap a la frontera aragonesa.

El resultat és un moviment dialectal de va-i-ve amb l'edat moderna com a frontera. Partint, a la fi de l'edat mitjana, d'una situació de diferenciació fonamentalment fonètica, es va passar a una diferenciació més profunda durant els segles xvii, xviii i xix, quan es van afegir isoglosses morfològiques al feix que separa el nord-occidental i el central. En el català contemporani, a partir de la codificació del primer terç del segle xx i, sobretot, del procés de normalització lingüística dels darrers anys, sembla que aquestes diferències morfològiques tendeixen a esborrar-se i, en la mesura que els parlants nord-occidentals adoptem formes com *el*, *em*, *ens*, *meva*, *cantis* i *cantesis* en perjudici de *lo*, *me*, *mos*, *meua*, *cantos* i *cantesses*, la diferenciació entre tots dos dialectes retornarà a una situació més similar a la medieval, en què serà la fonètica essencialment la que distingirà les varietats nord-occidentals de les centrals. Contràriament al punt de partida, però, en què les variants compartides eren les generals a l'edat mitjana —és a dir, les que sincrònicament percebem com a nord-occidentals—, ara ens encaminem a una situació en què les variants compartides seran les modernes, creades en català central i expandides territorialment des d'aquest focus. Aquesta situació de canvi en curs assenyala, també, una via interessant d'estudi: analitzar de quina manera el nord-occidental incorpora aquestes formes vingudes de l'est, especialment en sistemes morfològics complexos com els paradigmes verbals, atès que els paràmetres que els regeixen no sembla que siguin plenament coincidents entre ambdós dialectes, per exemple quant al grau de sincretisme que pot tolerar el sistema (Massanell 2016a; Massanell & Palà 2018; Massanell en premsa).

sense sensibilització de la nasal, *homes*, ja en el segle xiii (així, el buidatge del *CICA* mostra que està profusament documentada a les *Vides de Sants* rosselloneses).

10. No mostren signes d'orientalització les varietats nord-occidentals de l'Aragó catalanòfon, que han quedat marginades del procés de normalització lingüística i resten impermeables a les innovacions que arriben de l'est. La frontera administrativa autonòmica, doncs, s'encamina a convertir-se també en una frontera de tipus geolèctal (Massanell 2009a).

4. DE LES PERSPECTIVES D'ESTUDI QUE OBRE EL *CORPUS INFORMATITZAT DEL CATALÀ MODERN*

Convençuts, doncs, de l'interès i de la necessitat d'estudiar el català de l'època moderna, la perspectiva de l'accés imminent a un corpus textual informatitzat que cobreix el període 1601-1833 convida a reflexionar sobre l'impuls que aquesta nova eina pot donar a les recerques lingüístiques sobre el català del XVII, el XVIII i el primer terç del XIX, i sobre com pot modificar la manera fins ara habitual d'aproximar-s'hi. Els treballs filològics que més sovintegen sobre la llengua catalana de l'època moderna són les edicions de textos, acompanyades del comentari lingüístic corresponent. Es tracta d'un tipus d'estudi ben necessari. Imprescindible. Cada text que s'edita i s'analitza és una peça més que es recupera per a poder anar construint el trencaclosques de la llengua del passat. I, en el cas concret de l'edat moderna, tenim encara moltíssimes peces pendents de desempolsegar per a encaixar-les on correspongui. Tanmateix, aquest tipus de recerca proporciona una visió necessàriament parcial de la llengua.¹¹

D'una banda, està circumscrita a una data, a un indret, a un autor, a un text. Perquè els resultats obtinguts es puguin anar elevant d'anècdota a categoria, cal que les característiques de cada text estudiat es posin en relació amb les dels altres, de manera que sigui factible arribar a generalitzacions fiables sobre la llengua d'un quart de segle determinat o d'una comarca concreta o d'una certa tipologia textual. Una comesa com aquesta és llarga i complexa, especialment si l'objectiu final és poder descriure el català de l'edat moderna amb un nivell raonable de precisió pel que fa a les variacions internes de tipus cronològic, geogràfic i funcional. Els resultats que es puguin assolir seran per força imprecisos si no es disposa dels recursos que les noves tecnologies posen a l'abast dels investigadors i, en concret, si no es té accés a un bon corpus textual en suport informàtic —extens i representatiu, preferiblement lematitzat— i de les eines automàtiques de buidatge i de recompte estadístic que s'hi associen.

D'altra banda, escodrinyar un text amb el mètode filològic permet obtenir una descripció dels trets lingüístics que conté, però no pas, òbviament, dels que no hi són presents. Se'n poden descriure les grafies —i extreure'n implicacions foneticofonològiques— i caracteritzar-ne la morfologia, la sintaxi i el lèxic fins allà on el text ho permeti. Sempre obtindrem, però, imatges fragmentàries, especialment pel que fa als

11. No voldria pas que semblés que menystinc aquests treballs filològics clàssics. Ben al contrari! Són fonamentals i cal continuar conreant-los. Només pretenc destacar que, al costat d'aquesta mena d'estudis tradicionals factibles sense ajuda informàtica —que jo mateixa vaig triar com a via per a atansar-me al català de l'època moderna (Massanell 2004, 2012)—, la lingüística de corpus ha obert unes possibilitats d'anàlisi de la llengua del passat que eren inconcebibles uns anys enrere.

aspectes morfològics i, encara molt més, sintàctics. Els textos no solen proporcionar totes les formes d'un paradigma flexiu, sobretot si és complex, com s'esdevé amb la flexió verbal. Tampoc no solen proporcionar totes les possibilitats sintàctiques d'una construcció. Això provoca que sovint a l'investigador li faltin dades per a descriure'n certs aspectes lingüístics en profunditat. Per a esquivar aquesta mancança, s'han desenvolupat algunes recerques, centrades en un aspecte concret de la llengua moderna, a partir de l'anàlisi d'un conjunt de textos —prèviament editats— més o menys ampli. Tanmateix, sense el concurs de la informàtica, aquests conjunts han de ser manejables manualment i, per tant, només són una solució parcial quan l'investigador s'enfronta a variables lingüístiques poc freqüents, com les sintàctiques, que demanen volums textuals considerables per a poder obtenir un nombre suficient de dades rellevants.

És des d'aquesta perspectiva que es pot treure molt de profit de l'accés a un corpus informatitzat del català modern, que aplegui un conjunt elevat d'obres i que s'hagi constituït amb criteris rigorosos de representativitat en els diferents eixos de la variació, és a dir, que sigui equilibrat en tres aspectes: pel que fa al repartiment de les obres al llarg del període cronològic; quant a la procedència territorial dels textos i, doncs, a la seva adscripció geolèctica, i amb relació a les diverses tipologies textuals, tal com es va fer amb el *Corpus Informatitzat del Català Antic* (Torruella 2009a, 2009b, 2016). Si el corpus està lematitzat, a més, com serà el cas del *Corpus Informatitzat del Català Modern*, les facilitats de despullament s'incrementen de manera extraordinària.

Els beneficis que aporta, a la investigació diacrònica, el treball amb corpus textuals informatitzats són molts i diversos (Massanell 2009b). Més enllà dels avantatges de tipus quantitatiu, que resulten evidents —la possibilitat de processar un volum de dades molt elevat, la rapidesa en els buidatges, la quantificació dels resultats per franges cronològiques, per dialectes geogràfics, per tipologies textuals, etc.—, la lingüística de corpus aporta avantatges de tipus qualitatiu. Això és així perquè duu a concebre un tipus diferent d'estudi de la llengua antiga, que permet anar a l'arrel d'un problema lingüístic determinat i fer emergir factors contextuais —fonològics, morfològics, sintàctics, semàntics— amb valor explicatiu, els quals, amb un volum menor de dades, haurien quedat ocults, o bé per manca d'ocurrències, o bé perquè la seva escassetat no hauria permès d'observar-ne el caràcter recurrent i, per tant, significatiu.

El gran avantatge de la lingüística de corpus, doncs, és que permet centrar l'atenció en un aspecte lingüístic concret per a analitzar-lo a fons, atès que el volum de dades facilita l'obtenció de nombres elevats d'ocurrències en múltiples contextos amb variacions fonològiques, morfològiques, sintàctiques i semàntiques que poden ser rellevants. Així, un investigador interessat en l'estudi de la selecció dels auxiliars *ésser* i *haver*, que provocava alternances del tipus *sóc anada* enfront de *he fet*, però

també alternances del tipus *són venguts* enfront de «los à vengut gran dan a lur molí» (1263-65, *Alcoi*: f. 10r),¹² pot localitzar nombrosos exemples de construccions de perfet amb tota mena de variacions morfològiques, sintàctiques i semàntiques: construccions amb subjecte determinat i indeterminat, amb subjecte preverbal i postverbal, amb datiu i sense, de valor resultatiu i de valor esdevenimental, etc. I és aquesta quantitat i diversitat de dades la que li permet d'observar si es produeixen correlacions recurrents entre l'aparició d'un dels dos auxiliars i la presència de determinades circumstàncies morfològiques, sintàctiques o semàntiques. A partir d'aquí, l'investigador podrà concloure quins d'aquests factors tenen valor explicatiu a l'hora d'entendre quan apareix un auxiliar i quan ocorre l'altre en les construccions de perfet. Podrà establir, posem per cas, que el verb *venir*, en les construccions resultatives habituals, s'auxiliava invariablement amb *ésser* al llarg de tota l'edat mitjana (*és vengut*), però que, alhora, *venir* podia inserir-se en una construcció de valor esdevenimental, amb subjecte indeterminat d'ubicació preferentment postverbal, i amb presència freqüent d'un datiu experimentador en posició preverbal, i que en aquesta construcció l'auxiliar triat era *haver* amb molta regularitat, com a «los à vengut gran dan a lur molí» (1263-65, *Alcoi*: f. 10r). Vist aïlladament, aquest cas era percebut com una excepció que trencava la regla segons la qual *venir* s'auxiliava amb *ésser*. Però al costat de «gran bé vos *ha vengut*» (1343, Jaume I, *Fets*: f. 67v), «al senyor n'Arnau *ha vengut* gran mal d'exir e de gitar» (1374-1377, *Procés criminal*: f. 30v), «li *havia vengut* gran mal al cor» (1490 [1460], Martorell, *Tirant*: 1379), «tostems nos à vengut destorp» (1525-1542, Liori i Requesens, *Epistolaris*: c. 149), «Lo que més temia me à vengut» (1557, Conques, *Job*: 42), «*havié vingut* hà sa magestat un poch de fret» (1585, *Corts*: 239) i d'un grapat de casos més, esdevé representant canònic d'un tipus de construcció on pot inserir-se el verb *venir* i que, tot i això, s'auxilia amb *haver* (Massanell & Mateu 2018).

És difícil, en canvi, que una mateixa obra pugui proporcionar, per a una estructura determinada, exemples de totes les variacions contextuals possibles i, a més, que aquests siguin prou nombrosos per a resultar significatius. No oblidem que és l'observació de la recurrència dels fenòmens el que permet que l'investigador els atribueixi valor. Els avantatges de treballar amb corpus textuais informatitzats, doncs, no són només quantitatius, sinó també qualitatius, atès que el volum superior de dades pot dur a identificar factors rellevants que, d'una altra manera, haurien passat inadvertisits.

Per a ser honestos, tanmateix, cal reconèixer que el treball amb corpus textuais informatitzats, al costat dels nombrosos avantatges que suposa, comporta també al-

12. Exemple obtingut a través del *CICA*, com la resta dels que apareixen en aquest paràgraf. Les claus de citació emprades són les que suggereix aquest corpus.

gun risc, que m'avanço a dir que resulta salvable si en som conscients. L'investigador que llança una cerca sobre el corpus obté llistes, a voltes interminables, de fragments descontextualitzats procedents de desenes d'obres, fins i tot de centenars, d'algunes o de moltes de les quals en pot tenir un coneixement reduït o nul. La immensa majoria de les vegades, aquest desconeixement de l'obra no tindrà transcendència en la interpretació gramatical dels fragments obtinguts. Hi pot haver casos, tanmateix, en què la falta de familiaritat profunda amb el contingut i amb les característiques lingüístiques de l'obra —com la que adquireix qui duu a terme una tasca filològica pacient d'edició i estudi d'un text—, indueixi a error en alguna interpretació. Per aquest motiu, qualsevol mostra que resulti sorprenent, poc habitual o que generi estranyesa per la raó que sigui, haurà de ser tractada mitjançant una anàlisi filològica contextualitzada que la interpreti en el marc de l'obra d'on prové (Massanell 2016b).

De tot el que hem dit fins ara, es desprèn que la lingüística de corpus està cridada a impulsar amb força el progrés en el coneixement de les varietats diacròniques del català i, en particular, d'aquelles que s'empraven en les èpoques menys estudiades del nostre passat lingüístic, com és el cas de l'edat moderna. Sense renunciar al tipus de treball nuclear en la disciplina filològica —l'edició i estudi lingüístic de textos—, convé sumar-hi les noves vies d'aproximació que permet la tecnologia. No es tracta, doncs, de supplantar un tipus d'estudi per un altre, sinó de fer que es complementin mútuament. Un cas exemplar de compaginació de lingüística de corpus i mètode filològic és la monografia de Martines (2010), que ofereix un seguiment diacrònic de l'expressió de l'abstracció en català, cosa que inclou enfrontar-se a un aspecte lingüístic controvertit, l'anomenat *lo* neutre, amb implicacions en la normativa.¹³ A través d'una exemplificació ingent de tots i cadascun dels contextos en què es feia servir l'article masculí amb valor abstractiu (davant d'adjectiu, de participi passat, de possessiu, d'oració de relatiu, en codes comparatives, en construccions superlatives), i de les formes que hi podia prendre (*lo*, *l*, *el*, exactament les mateixes i amb la mateixa distribució que en l'ús bàsic de l'article), i a través de l'anàlisi de la procedència dels diversos exemples i de la convivència amb altres procediments abstractius (*ço*, *açò*, *allò*, *cosa*, *fet*, *la*), l'autor conclou que l'ús abstractiu de l'article masculí és present en català des dels textos més antics, que experimenta un increment d'ús durant els segles

13. «Atesa la natura del tema, aquest corpus ha estat buidat manualment i després, també, electrònicament. Com que una part considerable dels materials no podien ser detectats de bestreta electrònicament, totes les obres incloses en la llista de fonts han estat llegides; hi hem marcat manualment els elements lingüístics d'interès i, després, els hem incorporat a una base de dades. En una darrera fase i a mesura que hem avançat en la constitució del CICA (Corpus Informatitzat del Català Antic), hem pogut millorar el còmput de moltes de les dades que oferim ací» (Martines 2010: 37). Val a dir que la llista de fonts despullades (pp. 367-388) conté més de 300 obres.

xv i xvi, coincident amb la minva de *ço* i no atribuïble a interferència castellana, i que sense la pressió posterior d'aquesta llengua possiblement el català modern hauria tendit a un sistema en què *lo* hauria desaparegut en tots dos usos (bàsic i abstractiu) i *el* i *l'* haurien restat també per a tots dos usos, que és justament la proposta normativa que va plantejar Fabra i que, gràcies a aquest estudi exhaustiu que combina el mètode filològic amb la lingüística de corpus, ara sabem que rep l'aval de les dades com a plenament encertada.

5. MOT FINAL

Aprofitant l'avinentsa de la notícia que el projecte de constitució del *Corpus Informatitzat del Català Modern* és a punt d'enllestir-se, hem volgut plantejar una reflexió sobre l'estudi del català dels segles xvii i xviii i del primer terç del segle xix. Aquesta reflexió l'hem bastit entorn de tres qüestions. La primera ateny les raons que han menat a la poca consideració de què són objecte els textos catalans moderns i, de retruc, les edicions i els estudis dels investigadors que s'han dedicat a aquesta època poc valorada de la nostra història lingüística. La segona planteja que, ben lluny de mantenir els prejudicis heretats sobre la llengua d'aquest període, el que cal és estudiar-la a fons si volem assolir un coneixement complet de l'evolució del català des dels orígens fins als nostres dies i, especialment, si volem comprendre com van sorgir les nombroses innovacions que van convertir la llengua medieval en una llengua moderna força propera a la que utilitzem actualment. Per acabar, la tercera qüestió que ens hem plantejat concerneix el futur i les possibilitats d'encarar d'una manera més efectiva l'estudi del català modern combinant el mètode filològic i la lingüística de corpus, gràcies a la nova eina informatitzada que tindrem al nostre abast ben aviat.

MAR MASSANELL I MESSALLES
Universitat Autònoma de Barcelona
mar.massanell@uab.cat
ORCID 0000-0001-9288-5974

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALCOVER, Antoni Maria (1909) «El català davant els filòlegs estranjers», *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, 4 (1908-1909), Ciutat de Mallorca, Estampa de N'Amengual y Muntaner, p. 194-304.
- ALCOVER, Antoni Maria & Francesc de Borja MOLL (1993 [1926-1962]) *Diccionari català-valencià-balear* [DCVB], 10 vol., Palma, Moll.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1999) *Les Regles de esquivar vocables i «la qüestió de la llengua»*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- BOSCH, Andreu (1628) *Summari, index o epitome dels admirables y nobilíssims títols de honor de Cathalunya, Rosselló y Cerdanya, y de les gràcies, privilegis, prerrogatives, preheminències, llibertats e immunitats gosan segons les pròpies y naturals lleys*, Perpinyà, Pere Lacavalleria. [Accessible a: <<http://bdh.bne.es/bnesearch/detalle/bdh0000093148>>.]
- CAMPS, Cristià (1999) «Andreu Bosch, un defensor de la llengua catalana al Rosselló», *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, XXXIX. *Homenatge a Arthur Terry*, 3, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 149-156.
- CAPMANY I DE MONTPALAU, Antoni de (1779) «Apéndice de algunas notas», dins *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, tom II, Madrid, Antonio de Sancha, p. 1-124.
- CASTELLÀ ESPUNY, Carles M. (2003) «Encara queden hòmens jóvens? Sobre el manteniment de la nasal alveolar en els plurals dels antics proparoixitons llatins», dins *II Congrés d'Història d'Alcanar (Alcanar, 1, 2 i 3 de desembre de 2000)*, Alcanar, Ajuntament d'Alcanar, p. 169-183.
- COMAS LAMARCA, Mercè (2007) «La vitalitat de la impremta a Perpinyà del segle XVI al segle XIX: de Rosenbach a Alzina», *Mirmanda*, 2, p. 77-88.
- , trad. (2011) *El Tractat dels Pirineus de 1659*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- COROMINES, Joan (1971) «Les *Vides de Sants* rosselloneses del manuscrit 44 de París», dins *Lleures i converses d'un filòleg*, Barcelona, Club Editor, p. 276-362.
- (1980-2001) *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* [DECat], 10 vol., Barcelona, Curial i la Caixa.
- FABRA, Pompeu (1906) «Les *e* toniques du catalan», *Revue Hispanique*, tom 15, núm. 47-48, p. 9-23.
- (1918) «Filòlegs i poetes. Discurs presidencial llegit en els Jocs Florals de Mataró», *La Veu de Catalunya*, any XXVIII, núm. 6953, divendres 2 d'agost de 1918, edició del matí, p. II.

- FALUBA, Kálmán (2017) «El pretèrit perfet d'indicatiu i el present de subjuntiu en el català del segle XVIII i inici del XIX», dins Manuel Pérez Saldanya & Rafael Roca Ricard (ed.), *Actes del XVII Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Universitat de València, 7-10 de juliol de 2015)* [Recurs electrònic], p. 61-69.
- FELIU, Francesc (2006) «*Mansana, temprana, eriso* i tots els altres mots “desconeguts”: el problema dels castellanismes en la llengua literària de Fontanella», dins Pep Valsalobre & Biel Sansano (ed.), *Francesc Fontanella: una obra, una vida, un temps*, Belcaire d'Empordà, Vitel·la, p. 125-156.
- (2008) «Problemes en l'edició de textos catalans de l'edat moderna», *Anuari Verdguer*, 16, p. 353-376.
- FERRANDO, Antoni & Miquel NICOLÀS (2011) *Història de la llengua catalana*, Barcelona, Universitat Oberta de Catalunya.
- FISCHER, Susann (2002) *The Catalan Clitic System: A Diachronic Perspective on its Syntax and Phonology*, Berlin, Mouton de Gruyter.
- FOUCHÉ, Pierre (1924) *Phonétique historique du roussillonnais*, Toulouse, Privat. [Edició facsimil: (1980) Genève, Slatkine Reprints.]
- GINEBRA, Jordi (2006) «Sobre el lèxic de l'obra teatral d'Àngel Guimerà», *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, LIII, *Homenatge a Joseph Gulsoy*, 1, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 103-121.
- GULSOY, Joseph (1993a) «L'evolució de les *ee* tòniques en català», dins *Estudis de gramàtica històrica*, València/Barcelona, Institut Universitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 67-104.
- (1993b) «El desenvolupament de les formes del subjuntiu present en català», dins *Estudis de gramàtica històrica*, València/Barcelona, Institut Universitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 377-419.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1913) *Normes ortogràfiques*, Barcelona, IEC.
- INSTITUT DE LA LLENGUA CATALANA (1917) *Diccionari ortogràfic: precedit d'una exposició de l'ortografia catalana segons el sistema de l'I. d'E. C. / redactat sota la direcció de P. Fabra*, Barcelona, IEC.
- KUEN, Heinrich (1932, 1934) «El dialecto de Alguer y su posición en la historia de la lengua catalana», *Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura*, 5, p. 121-177, i 7, p. 41-112.
- MARTÍ I CASTELL, Joan (1990) *Gramàtica històrica. Problemes i mètodes*, València, Universitat de València.
- MARTÍN MIÑANA, Pau & Emili CASANOVA (2017) «La creació i l'evolució dels pronoms reforçats en català: una explicació», dins Manuel Pérez Saldanya & Rafael Roca

- Ricard (ed.), *Actes del XVII Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Universitat de València, 7-10 de juliol de 2015)* [Recurs electrònic], p. 137-157.
- MARTINES PERES, Josep (2010) *L'anomenat «lo» neutre. L'expressió de l'abstracció en català: una aproximació diacrònica*, Alacant/Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MASSANELL I MESSALLES, Mar (2004) «Y assò és la veritat. Transcripció i estudi lingüístic d'un judici penedesenc del primer terç del segle XVII», *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, XLVIII, *Miscel·lània Joan Veny*, 4, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 23-106.
- (2009a) «La planificació lingüística com a origen de fractures geolèctals: el cas del nord-occidental a la Franja de Ponent», dins Johannes Kabatek & Claus D. Pusch (ed.), *Variació, poliglòssia i estàndard. Processos de convergència i divergència lingüístiques en català, occità i basc*, Aachen, Shaker, p. 125-136.
- (2009b) «Beneficios de los corpus informatizados para la investigación diacrónica: el caso del CICA para la GCA y los auxiliares de perfecto», dins Laura Romero & Carolina Julià (ed.) *Tendencias actuales en la investigación diacrónica de la lengua*, Barcelona, Universitat de Barcelona, p. 147-158.
- (2012) «Motivacions i condicionants en els processos d'adopció lèxica: una mostra a partir dels castellanismes d'un corpus de judicis catalans del tombant del segle XVI al XVII», dins Glòria Claveria, Margarita Freixas, Joan Torruella & Marta Prat (ed.), *Historia del léxico: perspectivas de investigación*, Madrid/Frankfurt, Iberoamericana/Vervuert, p. 219-240.
- (2016a) «Sincretisme i canvi morfològic: evolució de la terminació verbal en -AT en català», *Caplletra*, 61, p. 165-209.
- (2016b) «Mètode filològic i lingüística de corpus: una intersecció profitosa (o com enfrontar-se a mostres del CICA d'interpretació difícil)», *Anuari de Filologia. Estudis de Lingüística*, 6, p. 27-53.
- (en premsa) «Les terminacions àtones de primera i segona persona del plural en català: una aproximació diacrònica i geolingüística», *Anuari de Filologia. Estudis de Lingüística*, 8.
- MASSANELL I MESSALLES, Mar & Jaume MATEU (2018) «Gran bé vos ha vengut: construccions existencials i selecció de l'auxiliar en català antic», *Estudis Romànics*, XL, p. 89-115.
- MASSANELL I MESSALLES, Mar & Gemma PALÀ (2018) «Que ho faça jo?! Que ho faci ell! Evolució del present de subjuntiu en el nord-occidental actual», *Zeitschrift für Katalanistik*, 31, p. 203-246.

- MILÀ I FONTANALS, Manuel (1861) *De los trovadores en España. Estudio de lengua y poesía provenzal*, Barcelona, Libreria de Joaquín Verdaguer.
- MIRALLES, Eulàlia, ed. (2010) *Del Cinccents al Setcents. Tres-cents anys de literatura catalana*, Belcaire d'Empordà, Vitel·la.
- MOLL, Francesc de Borja (1991) *Gramàtica històrica catalana*, València, Universitat de València.
- MORAN I OCERINJAUREGUI, Josep (1987) «Un document familiar català del segle XVIII. Transcripció i comentari lingüístic», *Llengua & Literatura*, 2, p. 295-319.
- NINYOLES, Rafael L. (2017) *Conflicte lingüístic valencià. El País Valencià a l'eix mediterrani*, Alacant, Universitat d'Alacant, p. 59-69.
- RAFEL, Joaquim, dir. (s.a.), *Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana* [En línia <<http://ctlc.iec.cat/>>]
- ROSSICH, Albert (1994) «Decadència i Renaixença: una visió programàtica de la literatura catalana. La literatura del XVI i del XVII vista des de la Renaixença», *Estudis Universitaris Catalans*, xxviii [= *Actes del Col·loqui Internacional sobre la Renaixença (18-22 de desembre de 1984)*, vol. II], p. 33-50.
- (1997) «És vàlid avui el concepte de decadència de la cultura catalana a l'època moderna? Es pot identificar decadència amb castellanització?», *Manuscripts*, 15, p. 127-134.
- SANTANACH I SUÑOL, Joan (2011) «La decadència de la Decadència. Consideracions sobre un concepte historiogràfic prescindible», dins Joan Santanach, Xavier Torres, Xavier Cazenueve, Albert Garcia Espuche, Francesc Feliu & Josep Solervicens, *Llengua i literatura. Barcelona 1700*, Barcelona, Institut de Cultura de Barcelona / Barcino, p. 22-57.
- SEGURA-LLOPES, Carles (2015) «L'evolució de la forma verbal *cantara* en català: un estudi de corpus», *Mirabilia, Med/Trans*, 1 (2015/1). [Accessible a <<https://www.revistamirabilia.com/sites/default/files/medtrans/pdfs/01-01.pdf>>].
- SERRA I PUIG, Eva (2008) «El Tractat els Pirineus 350 anys després», *Catalan Historical Review*, 1, p. 223-238.
- SISTAC, Ramon (1998) «L'impacte de la normalització lingüística sobre la variació. Un cas concret: el català nord-occidental», dins Emili Boix, Núria Alturo, Maria Rosa Lloret, Mercè Lorente & Lluís Payrató, *El contacte i la variació lingüístics: Descripció i metodologia*, Barcelona, Universitat de Barcelona, p. 161-178.
- SOLÀ, Joan, Maria-Rosa LLORET, Joan MASCARÓ & Manuel PÉREZ SALDANYA, dir. (2008 [2002]) *Gramàtica del Català Contemporani*, 3 vol., Barcelona, Empúries.
- SOLÉ I COT, Sebastià (1982) «La llengua dels documents notariais catalans en el període de la Decadència», *Recerques*, 12, p. 39-56.

- SOLERVICENS, Josep (dir.), Mathias LEDROIT, Antoni Lluís MOLL, Maria PAREDES & Anna M. VILLALONGA (2016) *Història de la literatura catalana*, IV, *Literatura moderna: Renaixement, Barroc, Il·lustració*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana / Barcino / Ajuntament de Barcelona.
- TORRUELLA, Joan (2009a) «Bases científicas en la investigación a partir de corpus: el caso del *Corpus Informatitzat del Català Antic*», dins Andrés Enrique-Arias (ed.), *Diacronía de las lenguas iberorománicas: nuevas aportaciones desde la lingüística de corpus*, Madrid/Frankfurt, Iberoamericana/Vervuert, p. 95-115.
- (2009b) «Los ejes principales en el diseño de un corpus diacrónico: el caso del *CICA*», a Pascual Cantos Gómez & Aquilino Sánchez Pérez (ed.), *A Survey on Corpus-based Research / Panorama de investigaciones basadas en corpus*, Asociación Española de Lingüística de Corpus. [En línia <www.um.es/lacell/aelinco/contenido/pdf/2.pdf>]
- (2016) «Del Corpus (*CICA*) a la Gramàtica (*GCA*)», dins Ramón Mariño Paz & Xavier Varela Barreiro (ed.), *Lingüística histórica e edición de textos galegos medievais*, Santiago de Compostela, Universidad de Santiago de Compostela, p. 65-91.
- TORRUELLA, Joan, Manuel PÉREZ SILDANYA & Josep MARTINES (dir.), *Corpus Informatitzat del Català Antic (CICA)* [En línia <www.cica.cat>]
- VENY, Joan (1998 [1978]) *Els parlars catalans*, Palma, Moll.
- (2015) «Català occidental / català oriental, encara», *Estudis Romànics*, 37, p. 31-65.